

פדיון הבן

[א]

גדר מצוות הבן על האב

ויקח משה את כסף הפדיום מאת העודפים על פדויי הלויים. מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף חמשה וששים ושלש מאות ואלף בשקל הקדש. (במדבר ג, מט-נ)

נוסח הברכה על פדיון הבן או לפדות הבכור

ע"י בשו"ת ריב"ש (סי' קלא) שנשאל על מה שכ' הרמב"ם ז"ל (ביכורים יא, ה) הפודה את בנו מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו **על פדיון הבן**, וחוזר ומברך שהחיינו, ואח"כ נותן הפדיון לכהן, ואם פדה עצמו מברך **לפדות הבכור** ומברך שהחיינו. וק' למה בפודה בנו מברך בעל, כיון דמצות פדיון הבן עיקרה על האב רמיא, אלא דמדיוקא דתפדה תפדה ילפינן דפודה את עצמו, אבל ע"י שליח או ע"י ב"ד לית לן.

עוד הק', שלגבי מילה פסק הרמב"ם ז"ל (הל' מילה פרק ג, א) המל מברך קודם שימול, אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה אם מל בן חבירו, **ואם מל את בנו מברך וצונו למול את הבן**. א"כ ה"נ בפדיון הבן היו ליה להאב לברך בלמ"ד, כמו בברית מילה, והפודה עצמו בעל, שהוא כמו שליח.

הריב"ש ענה לו שבסוף מס' פסחים מבואר שהנוסח הוא ב"על". והטעם הוא, שאין פדיון הבן דומה לשאר המצוות שהם בלמ"ד, כגון ציצית ותפלין וסוכה, לפי שזו נעשית בסיוע הכהן, שמקבל הפדיון, ולכן מברך ב"על", שאינו מברך בלמ"ד אלא במצוה שמוטל רק עליו. ולפי זה, אף מי שפודה את עצמו מברך בעל.

ולדעת הרמב"ם בנוסח הברכה, שבאב הפודה אומר בעל, ובפודה עצמו אומר בלמ"ד, מסביר הריב"ש, לפי שבאב אפשר להיעשות מצוה זו על ידי הבן כשיגדל, וכשיגדל אז אי אפשר לעשותה אלא על ידי עצמו. היינו שבזמן שהאב עושה המצוה אז יש צד שהבן הוא זה שיעשה המצוה, א"כ לא מקרי שהחייב מוטל רק על האב, משא"כ כשהבן עושה המצוה (אחרי שהגדיל), אז אין אפשרות שהאב יעשה המצוה, ולכן מברכים בלמ"ד שרק על הבן לבד מוטל המצוה, ולא על אחר.

עוד תי' הריב"ש שאם היה לו לפדות עצמו ובנו, קיי"ל (קדושין כט, ב) דהוא קודם לבנו, אלמא שעיקר המצוה הוא בעצמו, אלא שבקטנותו אי אפשר.

דברי הריב"ש בתי' השני סתומים מאוד שמה זה משנה שעיקר החיוב עליו, הרי עכ"פ עכשיו החיוב מוטל על האב. ושמעתי פעם ממו"ר הגרא"ז עפשטיין זצ"ל, שיש לפרש דברי הריב"ש עפ"י החקירה הידועה במצוות הבן על האב, דיש לחקור האם הגדר הוא שהחיוב הוא על האב, והבן אינו אלא החפצא דמצוה של האב, או דילמא שהחיוב הוא של הבן, והיות שהוא לא יכול לעשות המצוה בעצמו, צוותה התורה שהאב יעשה בשבילו, כאילו בשליחותו.

ולפי"ז י"ל שזה כוונת הריב"ש שהיות ועיקר המצוה הוא על הבן, **אלא שבקטנותו אי אפשר** לו לעשות בעצמו, אז האב עושה בשבילו, ממילא נוסח הברכה הוא בעל כמו כל פעם ששליח עושה מצוה. אבל כשיגדל ופודה את עצמו, אז הנוסח הוא לפדות בלמ"ד כמו כל פעם שמי שעושה מצוה בעצמו שמברך בלמ"ד. אלא דצ"ע מאי שנא במילה, שפסק הרמב"ם שהמל בנו מברך למול את הבן, היינו שס"ל שבמילה המצוה היא של האב.

פדיון הבן אחרי שהגדיל

בפשט הראשון של הריב"ש מבואר שאחרי שהגדיל אין מצות פדיון הבן מוטל על האב. אמנם בספר החינוך (מצוה שצב) כתב ז"ל לפי הדומה שהאב חייב לעולם לפדות בנו, ואפילו אחר שהגדיל הבן המצוה מוטלת על האב, וכמו שאמר הכתוב (שמות יג, יג) וכל בכור אדם בבניך תפדה, הרי שהתורה הטילה המצוה על האב, וכן נראה בקדושין. הרי שנטיית החינוך דלא כריב"ש. ונראה שמחלוקתם תלוי בחקירה הנ"ל, דאם נאמר שהחיוב הוא של הבן, אלא שהאב עושה המצוה בשבילו, אז מובן שיטת הריב"ש, שאם הבן יכול לעשות לבד למה שיהיה המצוה עדיין מוטלת על האב. אבל אם נאמר שהמצוה היא על האב, אז יתכן שאע"פ שכשיגדל הוספנו חיוב על הבן, אבל אין שום סיבה שמצות האב תבטל משום כך, ולכן סובר החינוך שגם אחרי שהגדיל עדיין נשאר האב מחויב. ולפי"ז הריב"ש הולך פה לשיטתו, כמו שביארנו לעיל בשם מו"ר זצ"ל.

מילה אחרי שהגדיל הבן

לגבי מצות מילה כתב המנ"ח (מצוה ב) שהחינוך לא מזכיר כלל מענין חיוב האב אחרי שהגדיל, ואדרבה כ' על מי מוטלת **מילת קטנים**, משמע שפשוט לו שאינו חייב אלא כל זמן שהילד הוא קטן. ולפי הנ"ל יצא שגם החינוך מחלק בין מצות מילה למצות פדיון הבן, לגבי הגדר של מצות הבן על האב. אלא לצד הפוך.

וכ' המנ"ח שיש נ"מ בכל זה, היכא שהאב בעצמו הוי מוהל, אז לפי הש"ך (ח"מ שפב, ד) חייב האב למול בעצמו, אפילו לאחר שהגדיל הבן. עוד נ"מ יהיה אם שניהם רוצים לעשות המילה, אז אם האב עדיין מחויב, יש לו זכות קדימה, ואם לאו בוודאי הבן קודם. עוד נ"מ אם האב חטף המצוה, האם חייב לשלם עשרה זהובים להבן.

[ב]

פדיון הבן ע"י שליח

שיטת השואל בריב"ש

השואל בריב"ש הנ"ל כ' דרך אגב שא"א לפדות ע"י שליח. וכדבריו פסק הרמ"א (יו"ד שה, י), וז"ל אין האב יכול לפדות על ידי שליח, וגם אין ב"ד פודין אותו בלא האב (ריב"ש קלא).

וכבר תמהו עליו כל נושאי הכלים, (ש"ך ס"ק יא, ביהגר"א ס"ק יז, וט"ז ס"ק יא) דמאי שנא פדיון הבן משאר מצוות, דאמרינן שלוחו של אדם כמותו.

הש"ך מביא דברי הר"ן פ"ק דפסחים שכ' להדיא שאפשר לפדות הבן ע"י שליח. עי"ש שדן שמצוה שאפשר לעשות ע"י שליח, מברכים ב"על", ונמנה שם ג"כ מצות פדיון הבן. וז"ל שם, ויש מצוה אחרת שאע"פ שמוטלת עליו אפשר להפטר ממנה ע"י אחר, כביעור חמץ ומילה ופדיון הבן ודומיהן עכ"ל. וכן הביא הש"ך מהמהרש"ל בשם מהר"מ מינץ ועוד פוסקים שאפשר לפדות ע"י שליח. וכן הביאו הפוסקים מספר צדה לדרך פרשת בא שדן באריכות לחלוק על הרמ"א. ועי' בט"ז שמסיק שאין זה אלא דברי השואל בריב"ש, ואע"פ שהרמ"א הבין שמזה שהריב"ש לא חלק עליו הוי סימן שהסכים אתו, אבל האמת יורה דרכו שדברי השואל בתשובת ריב"ש אינם הלכה, ולא מפיו אנו חיים, והריב"ש לא חש להשיב עליהם.

קושיית השעה"מ איך אפשר לעשות תנאי בפדיון הבן

ע' בהגהת הגרע"א שמביא קושיית השעה"מ (הל' אישות פרק ו) שאם נאמר שא"א לפדות ע"י שליח, א"כ איך אפשר לעשות תנאי בפדיון הבן, הרי קי"ל מילתא דליתא בשליחות ליתא בתנאי. ובפ"ק דקידושין אמרינן, שאם נותן החמש סלעים במתנה ע"מ להחזיר מועיל התנאי, ואם איתא אפילו אם לא יחזיר המעות יהיה הפדיון חל, דתנאי בטל ומעשה קיים.

ותי' הגרע"א שאפילו לשיטת הרמ"א שא"א לפדות ע"י שליח, זה אינו אלא על מעשה הפדיון דהיינו מה שאומר לכהן שבזה המעות יהיה בני פדוי, אבל פשיטא שיכול להקנות להכהן המעות ע"י שליח, והוא יאמר לכהן מילי דפדיון. ולפי"ז מיושב קושיית השעה"מ שזה שאמרינן שמהני תנאי בפדיון הבן, אין זה תנאי בעצם הפדיון אלא תנאי בנתינת המעות, שנותן המעות על מנת להחזיר, ובזה שפיר מועיל תנאי משום דאפשר ע"י שליח.

פדיון הבן במדבר

ולפי"ז מיושב עוד קושיא, דהנה מבואר בפרשתינו (ג, מז-נא) שהבכורים במדבר נפדו ע"י משה רבינו. (מז) ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת בשקל הקדש תקח עשרים גרה השקל: (מח) ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדויי העדפים בהם: (מט) ויקח משה את כסף הפדיון מאת העדפים על פדויי הלויים: (נ) מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף חמשה וששים ושלש מאות ואלף בשקל הקדש: (נא) ויתן משה את כסף הפדיון לאהרן ולבניו על פי יקוק כאשר צוה יקוק את משה:

א"כ נסתרים דברי הרמ"א מפסוקים מפורשים. אבל לפי דברי הגרע"א ניחא שאע"פ שנתינת הכסף היה ע"י משה רבינו, אבל עצם הפדיון אולי היה ע"י הבכורים עצמם, ולא ע"י משה רבינו.

שליח שהוא לוי או כהן

עי' בספר אמרי בינה (סי' ז') שהביא שי"א שאין כהן יכול ליעשות שליח לפדיון הבן, משום דאינו בתורת מצות פדיון הבן, הואיל ואינו חייב לפדות בנו. וק' שהרי משה רבינו היה שליח לפדיון הבן אע"פ שהיה לוי, ופטור מפדיון הבן. (וי"א שהיה כהן).

ולפי דברי הגרע"א ניחא שמשה רבינו לא היה שליח על עצם הפדיון, אלא על נתינת המעות, א"כ אין בעיא שהשליח אינו "בתורת".

האם משה היה שליח לפדה"ב

חתני היקר ר' ישראל מאיר זכריש שליט"א אמר לי בשם הגרי"ז שהפדיון נעשה ע"י משה, והיה שונה מכל פדה"ב אחר, וראייתו מהא דכתיב ויקח משה את כסף הפדיון, משמע שכבר היה עליו "שם" כסף פדיון. ואע"פ שאח"כ מסרו לאהרן, אבל עצם הפיון נעשה ע"י משה. ולדבריו קושיא מעיקרא ליתא, וגם הקושיא על האמרי בינה ליתא, ודו"ק.

עוד יישוב על קושיית השעה"מ

בעיקר קושיית השעה"מ שאם אין שליחות בפדיון הבן, איך אפשר להתנות הרי כל דליתא בשליחות ליתא בתנאי, חתני היקר ר' יוסף ברזון שליט"א העיר, שלפי מה שכתב הגרש"ק בשערי יושר (ש"ז פ"ח) שהסיבה שאין שליחות בחליצה הוא משום שאין הוא פועל החלות, א"כ בפדה"ב אע"פ שאינו יכול לעשות שליח אין זה משום שהוא אינו פועל חלות הפדיון ולכן שפיר יכול להתנות.

יישוב עפ"י סוגיא שאין נערה עושה שליח לקבל גיטה

בעיקר קושיית האחרונים למה פדיון הבן שונה מכל המצוות שאומרים בהם שלוחו של אדם כמותו, עי' בשו"ת חת"ס (יו"ד רצג) בשם השואל שרצה ליישב עפ"י סוגיא דמס' קידושין (מג, ב) דהכי איתא התם, נערה מהו שתעשה שליח לקבל גיטה מיד בעלה, כיד אביה דמיא או כחצר אביה דמיא. כיד אביה דמיא מה אביה משוי שליח אף היא נמי משוי שליח, או דילמא כחצר אביה דמיא ועד דמטיא גיטא לידה לא מיגרשה. ומסקינן דאינה יכולה לעשות שליח לקבל גיטה.

ומסביר השואל בשם הראשונים, דנערה רחמנא שויה שלוחה דאב, ומשום הכי אין הנערה יכולה לעשות שליח, כיון שהיא עצמה אינה רק שליח האב. [נזה מבוסס על ראשונים לעיל (ד, ב) עי"ש בחי'

הריטב"א, ואכמ"ל] ולפי"ז י"ל דגם בפדיון הבן, כיון דעיקר חיוב פדיון הוא על הבן ואינו על האב כלל, אך בקטנותו שאינו יכול לפדות את עצמו, שויה רחמנא האב שליח לבן. ומשום הכי כשהגדיל ויכול לפדות את עצמו, פסקו שליחות דאב. וממילא כמו שנערה לא יכולה לעשות שליח לקבל גיטה משום שהיא אינה אלא שלוחה של אביה, ה"נ אין בכח האב לעשות שליח לפדות הבן הואיל ואינו אלא שליח הבן. (זה תלוי בחקירה הנ"ל בגדר מצוות הבן על האב).

חילוק בין האב שפודה לבן שפודה

ולפי"ז דווקא האב אינו יכול לפדות ע"י שליח, אבל הבן כשהגדיל ויתחייב בעצמו שפיר יכול לפדות ע"י שליח. ועי' בדברי הרמ"א שכ' להדיא, שיי"א שאין האב יכול לפדות ע"י שליח.

אם כנים הדברים, וכבר העירו לי, אפשר ליישב הקושיא מפדיון הבכורים במדבר שהיה ע"י שליח, ד"ל שרק הבכורים עצמם נפדו ע"י משה רבינו, והם שפיר יכולים לפדות ע"י שליח.

אבל החת"ס חולק על השואל משום דאי ס"ד דאב שליח הבן הוא, אם כן מהכ"ת ישתעבדו נכסים של אב. ואפי' את"ל שגם זה בע"כ של האב, תינח אם אין לו נכסים לבן אבל אם יש לקטן נכסיו מבית אבי אמו נימא דאין האב מחויב לפדות משלו, ולא לישתמיט שום פוסק לאשמעינן הא.

שיטת הש"ך לגבי ברית מילה

ידועים הם דברי הש"ך (חו"מ שפב) שאם האב יודע למול אז א"א לו לקיים מצות מילה ע"י שימנה שליח במקומו למול הבן. וכולם חולקים עליו שהרי קי"ל בכל התורה שלוחו של אדם כמותו.

כשהכנסתי את בני היקר אברהם יוחנן נ"י לבריתו של אברהם אבינו, דרשתי בסעודה הברית, ורציתי אז ליישב דברי הש"ך על דרך השואל של החת"ס, שאם נאמר שבמצות מילה עיקר המצוה היא על הבן, אלא שהאב עושה המילה בשבילו, אז לפי הגמ' בקידושין שנערה לא יכולה למנות שליח לקבל גיטה, והכוונה כנ"ל משום שהיא הוי כשלוחה של האב, א"כ מובן דברי הש"ך שכמו שהיא לא יכולה למנות שליח, ה"נ אין האב יכול למנות שליח על מילת בנו.

אבל לפי"ז יוצא שדעת הש"ך היא, שלגבי מילה עיקר המצוה הוא של הבן, ולכן אינו יכול לעשות שליח. אבל לגבי פדיון הבן סובר שעיקר המצוה הוא של האב, ולכן חולק על הרמ"א, וסובר שיכול לפדות ע"י שליח.

יישוב של הערוך השלחן

ועי' בערוה"ש (יו"ד שה, ז) שמיישב דברי הרמ"א כדלהלן. שבפרשת כי תשא כתי' כל בכור בניך תפדה, ואח"כ כתיב ולא יראו פני ריקם, ובמס' קידושין דרשין הסמיכות, דהיינו שלפדיון הבן יש קדימה על עלייה לרגל. א"כ מותר לנו לדרוש היקש ולומר, שכמו שא"א לקיים מצות עלייה לרגל ע"י שליח, ה"נ א"א לקיים מצות פדה"ב ע"י שליח, והוא פלא.

[ג]

גדר מצות פדיון הבן

חידושו של הגר"א בגדר מצות פדיון הבן

ובבהגר"א משיג על הרמ"א מכיוון אחר, שלא מיבעא ע"י שליח שיכול לפדות דשלוהו כמותו, אלא אפילו בלא דעתו של אב יכול לפדות הבן, שהרי מצינו לגבי מעשר שני שאחר יכול לפדות (פ"ד דמע"ש), וכן הקדש כמ"ש בערכין, וכ"ש כאן שאינו אלא חוב בעלמא, שהרי הכהן גובה ממשועבדים כמ"ש בבכורות

(מח, א). הגר"א חידש לנו יסוד גדול בגדר מצות פדיון הבן, שאין כאן אלא חוב בעלמא, ולכן לא צריך שליחות כלל בפדיון הבן, שהרי כל אחד יכול לשלם חובו של חבירו.

איסור עבודה בבכור

ואין זה מוסכם לכל המפרשים, שלדבריו אין כאן מושג של "פדיון", אלא תשלום חוב ממוני לכהן, כמו שאר מתנות כהונה. אבל ע"י בפירוש הספורנו על התורה (שמות יג, ג) על הפסוק קדש לי כל בכור, וז"ל שיתחייבו כולם בפדיון כשאר כל הקדש, למען יהיו מותרים בעבודת חול, שלולי הפדיון היו אסורים לעשות כל מלאכת חול, כענין לא תעבוד בבכור שורך (דברים טו, יט) ופדיון נפשם הוא הערך המפורש לבן חדש בפרשת ערכין, בהיות אז זמן פדיונו, כאמרו ופדיוו מבן חדש תפדה (במדבר יח, טז).

הרי לן דעת הספורנו שגדר פדיון הבן הוא כפשוטו ממש, פדיון אמיתי, דבלי הפדיון אסור ליהנות מהבן כמו בקדשים לפני הפדיון. וזה חידוש נפלא שלפני הפדיון אסור להשתמש בבכור.

שיטת אבודרהם שיש ב' ענינים בפדיון הבן

וע' בספר אבודרהם (ברכת המצות ומשפטיהם) שדן על איזה מצוות מברכים ועל איזה לא מברכים. וכ' שם

שמצוה התלוי באחרים לא מברכים עליו, כגון נתינת צדקה או מעשר עני לעני, ומשמח גר ויתום ואלמנה ברגל, והענקת עבדים, ונתינת נבילה לגר ומכירתה לנכרי. והטעם שהתורה צווה ליהנות להם, והואיל ואפשר דמימנעי מההיא הנאה או דמחלי ליה ומיעקר ליה עשה לא מברכין עלייהו. היינו שהיות ושייך שהמצוה תבטל, ע"י שהמקבל יסרב לקבל, אז הוי גריעותא בהמצוה ולכן לא מברכים.

[ע"ש שהראיה שאין מברכים, הוא מסוגיא דמס' כתובות (מ, א) שאין עשה של ולא תהיה לאשה דוחה הל"ת של ממזר, משום דאי אמרת לא בעינא ליכא לעשה כלל].

עוד כ' שם שלא מברכים על נתינת מתנת כהונה, משום דאינו נותן לו ישראל לכהן מדידה כלום, שיברך לתת לכהן, אלא רחמנא הוא דיהיב להו לכהנים דכהנים משלחן גבוה קא זכו. כדאמרינן בכמה דוכתי (ב"ק יג, א) שאני מתנות כהונה דכהנים משלחן גבוה קא זכו, דכתיב (במדבר יח, ח) ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי וכו'. וכיון דלרחמנא נינהו לא מצי לברוכי עלייהו.

ולפי"ז כ' האבודרהם לגבי פדיון הבן וז"ל, אע"פ שהוא ממתנות כהונה מברך על פדיונו ולא על נתינתו, כמו שהוא מברך על הפרשת תרומות ומעשרות והפרשת חלה מן העיסה, ולא על נתינתו, דמתנות כהונה הן ואין מברך עליהם משום טעמא דאמרינן. היינו דס"ל לאבודרהם שיש שני ענינים בפדיון הבן "פדיון" ו"נתינה", ומצד שזה מתנת כהונה ומשולחן גבוהה קא זכו, אין לברך על הנתינה, אבל על ה"פדיון" אפשר לברך. ואין לפרש דבריו דר"ל שאפילו בלי שיתן הכסף לכהן קיים מצות פדיון, כמו בהפרשת תרומה, שהרי כ' אח"כ (הובא דבריו לקמן) להדיא שאין הבן נפדה אא"כ הכהן יקבל הכסף. אלא ר"ל שבנתינה לכהן יש שני ענינים, הנתינה של מתנת כהונה והפדיון, ומצד הפדיון שבו יכול שפיר לברך, אע"פ שמצד נתינת מתנת כהונה אינו יכול לברך.

נתינת חמש סלעים לכהן קטן

לפי דברי הגר"א אולי יש ליישב דברי קצוה"ח שלפום ריהטא אין להם פשר. דהנה הקצוה"ח (רמג, ד) דן באריכות האם אפשר לקיים מצות פדיון הבן ע"י נתינת ה' סלעים לכהן קטן. וע"ש שהביא מהפר"ח (מים חיים סי' ד) שיכול לקיים מצות נתינת מתנת כהונה, ע"י נתינה לכהן קטן, משום דקי"ל שבדעת אחרת גם קטן קונה מן התורה.

הקצוה"ח טוען שבמתנת כהונה, למ"ד טובת הנאה אינו ממון, אין כאן דעת אחרת מקנה. אבל חוזר וטוען דעכ"פ לגבי פדיון הבן לכו"ע יש כאן דעת אחרת מקנה. שהרי מעות הפדיון הוי ממון הבעלים

ממש, ולא רק שיש לו טובת הנאה. ואינו דומה לתרומות ומעשרות, דשם חל על הפירות דין מתנת כהונה, ואין לבעלים אלא טובת הנאה, משא"כ בפדיון הבן שחייב באחריות א"כ הוי ממון דיליה, ושפיר י"ל שיש כאן דעת אחרת מקנה.

עוד כ' הקצה"ח דכיון דקי"ל פרעון בע"כ שמיה פרעון, (והא דבעי לה בפרק מי שאחזו (גיטין עד, ב) נתינה בע"כ שמיה נתינה, כבר כתב הרשב"א בחידושו שם (עה, א ד"ה מכלל) דעד כאן לא מיבעי ליה אלא בנתינה בע"כ גבי תנאי, דלא הוי חיובו של נותן, אבל בחוב כיון דהוא חיובו של הלואה, נפטר מחיובו בע"כ של המלוה, ואין אנו יכולין להעמידו בחובו בע"כ, אם רוצה ליפטר מחיובו ע"ש), וא"כ במתנות כהונה נמי אפילו בע"כ שמיה נתינה. ועי"ש שמביא דברי הקונטרס מים חיים (שם בשו"ת סי' ה') שהיה כהן אחד בכפר, וישראל אחד היה צריך לפדות בן בכור והכהן לא רצה לקבל, והעלה שם בתשובה דנתינה בע"כ שמיה נתינה ע"ש.

וכבר תמהו עליו שאפילו להרשב"א אע"פ שהלואה נפטר מחיובו, המלוה אינו קונה בע"כ, רק שא"א להעמידו בחובו בע"כ. א"כ לגבי פדיון הבן למה הבן פדוי הרי הכהן לא קיבל את הכסף. אבל לפי דברי הגר"א ניחא שבפדיון הבן אין כאן אלא חוב בעלמא, א"כ כמו שהלואה נפטר מחובו למלוה, האב נפטר מחובו לכהן.

קושיות החמדת שלמה על הגר"א

אמנם בשו"ת חמדת שלמה (יו"ד לא, כ) תמה על עיקר דברי הגר"א מכמה סוגיות. דהנה נפסק בשו"ע (סי' שה, יט) שכהן שנולד לו בן חלל, ומת האב בתוך שלשים יום חייב הבן לפדות את עצמו, שלא זכה האב בפדיונו. ואם מת האב לאחר שלשים יום, כבר זכה האב בפדיונו וירשו בנו ממנו, הילכך יפריש הפדיון ויעבבנו לעצמו.

הרי לן שאע"פ שמצד חיוב הממון הוא פטור, מטעם המוציא מחבירו עליו הראיה, בכל זאת הוא חייב להפריש החמש סלעים. א"כ ע"כ נאמר שיש חיוב פדיון, חוץ מהחיוב ממון שיש לו לכהן.

עוד הק' עליו מהא דאיתא במס' קידושין (בט, ב) כל היכא דליכא אלא חמש סלעים, הוא קודם לבנו, מאי טעמא מצוה דגופיה עדיפא. ואם נאמר שאין כאן אלא חיוב ממון ופריעת חוב, מה הכוונה מצוה דגופיה עדיף, הרי אין זה אלא פריעת חוב וכבר נתחייב על שניהם.

עוד הק' עליו החמד"ש מדברי הש"ך (יו"ד קעז, סח). דדן שם היכא דאיכא ספיקא דדינא או מחלוקת בין הפוסקים, אי הוי ריבית קצוצה או אבק ריבית, ומביא שבתשובת ר' אהרן ששון (סי' קסב) בשם מהר"ש די מודינא כתב דאזלינן לחומרא, משום דהוי ספק איסור דאורייתא. הש"ך עצמו חולק עליו, משום דהוי ספק ממון לקולא והמע"ה. ועי"ש שרצה הש"ך להוכיח מהא דאמרינן בש"ס גבי מתנות כהונה, ונתבאר לעיל (סא, כג) **וכן לקמן גבי בכור** (שה, יג) דפטור משום המוציא מחבירו עליו הראיה, אע"ג דהוי מצות עשה שבתורה. ואם נאמר כדברי הגר"א אין כאן ראיה, דבפדיון הבן אין כאן אלא חיוב ממון.

ראיה מדברי אבודרהם נגד קצוה"ח

ועי' בספר אמרי בינה (פדיון הבן ב) שרצה להוכיח מדברי האבודרהם נגד הקצה"ח (הנ"ל) שמועיל נתינת חמש סלעים בע"כ. דהנה האבודרהם שם בסוף מחלק בין הכנסת כלה ופדיון הבן, וז"ל, ולא דמיה הכנסת כלה לחופה לפדיון הבן דמברכין עליה, דאילו בפדיון הבן אע"ג דמימנע כהן מלפדות, אכתי רמיה מצות פדיון על האב, ומיחייב לפדות את בנו או לפדות הבן את עצמו, אבל הכנסת כלה לחופה דמשום גמילות חסד מזדקקין להו, אי מימנעי ולא בעי לן לעיולינהו לחופה מיעקרא לה האי מצוה לגמרי מינן. הרי לן להדיא שאם אין הכהן רוצה לקבל הפדיון חייב למצוא כהן אחר, משמע שאינו יכול לתת לו בע"כ.

[ד]

קנין הכהן בבכור

מאי בעית טפי

בנוסח הטכס של פדיון הבן, הכהן שואל להאבא מאי בעת טפי, בנך בכורך וכו'. ועי' בספר אמרי בינה (פדיון הבן סי' ג) שכבר שאלו כולם על הנוסח הזה, שמשמע שכאילו הכהן קונה הילד, ומקנהו להאבא שלו בחמשת הסלעים, וזה לא יתכן.

ועי' בפתחי תשובה (ס"ק טו) שמביא משו"ת חוט השני (סי' צב) שכתב דאין הפירוש שנותן לו הברירה, שהרי אם רצה האב להניח הבן לכהן אינו יוצא בזה כמ"ש הרמ"א בסמוך, אלא כדי לחבב הפדיון על אביו אומר כן לעשות לו חשק לפדותו, דאולי לבו מהסס לפדותו בממון כולי האי, כאילו נאנס לכך ע"פ הדבור וזא אין בנו פדוי. עי"ש שמביא ראייה מהא דא"ר חנינא לההוא גברא (בבבורות נא, ב) לא גמרת דיהבת מיזעם ביש עבדת הילכך אין בנו פדוי. לכן כדי שיתן ברצון א"ל הכהן במאי בעית טפי, משום שנאמר כי לי כל בכור ואם יחפוץ האב שלא לפדותו יש לו לחוש שמא יחזור הקב"ה ויקחנו ממנו כו' ע"ש. ועי"ש בפ"ת שתמה על מש"כ שאם פדהו כאנוס אין בנו פדוי.

אבל עי' באמרי בינה שם, שמביא דברי המחנה אפרים (זכיה ומתנה סי' ז) שדן לגבי השאלה אם אחר יכול לפדות הבן שלא מדעת האבא, שלפי הט"ז אסור דאמרינן דניחא ליה לאיניש שיעשה המצוה בעצמו. המחנה אפרים חולק וכו' שאפילו אם האב גילה דעתו דלא ניחא ליה, הרי זה פדוי, ואין צורך לא לשליחות ולא לזכיה, ודומה לפורע חובו של חברו דמה שעשה עשוי, וה"נ הרי זה פורע לכהן, מה שחבירו חייב בשביל פדיון בנו. עוד כ' המחנה אפרים להביא ראייה מפ"ק דקדושין, דאוקמיה רבא למתני' דעבד כנעני יוצא לחירות בכסף ע"י אחרים, אפילו אליבא דר"מ, דס"ל חוב הוא לעבד שיצא לחירות, וכסף שאני משום דכסף קבלת רבו גרמה לו. ופרש"י ז"ל קבלת רבו שמקבל הכסף ומקנהו מאליו, והכא נמי קבלת הכהן שמקבל הכסף הרי הוא מקנהו מאליו ואין צורך לשליחות.

משמע שס"ל למחנה אפרים שיש כאן איזשהו קנין לכהן בבכור, והוא מקנהו לישראל, ולכן דומה פדיון הבן לפדיית עבד כנעני.

עוד הביא שם משו"ת הריב"ש (סי' קלא) שמביא קושיית השואל, למה תקנו ברכה לכהן בפדיון, יותר מבשאר מתנות כהונה כשזוכה בהן. ותי' הריב"ש, דבשאר מתנות כהונה אינו עושה הכהן כלום, רק שזוכה במתנות משלחן גבוה, אבל בפדיון אע"פ שאין עושה מצוה, מ"מ זכה בן ונתנו לאב בפדיונו. הרי לן אפילו בראשונים המושג שהבן שייך לכהן.

ועי"ע בספר מהרי"ל (הלכות פדיון הבן) דדן מה לעשות בבן שלא נפדה, וכ' ז"ל וכן ראיתי באיגרא מעשה שנהרג האב במלחמת בני חושים קודם פדיון בנו הבכור, וצוה מה"ר נתן ע"ה, ליטול טס כסף ולכתוב עליו **בן כהן** ולתלות בצואר הילד, לכשיגדל ידע דעדיין הוא קרוי בן כהן עד שיפדה את עצמו. משמע קצת שגם מהרי"ל סובר ששייך הבן לכהן. אבל עי' ברמ"א (שה, טו) דיש מי שכתב דכותבין לו על טס של כסף **שאינו נפדה** ותולין לו בצוארו, כדי שידע לפדות עצמו כשיגדיל (מהרי"ל). הרי לן שהרמ"א שינה לשון המהרי"ל שבמקום לכתוב בן כהן כותבים אינה נפדה. כנראה שסובר שבאמת אין לכהן שום שייכות לבכור, ולכן א"א לכתוב בן כהן, וכנראה שסובר שגם המהרי"ל לא התכוון לומר שיש לכהן שייכות לבכור, אלא שזה סימן בעלמא לדעת שלא נפדה.

וע' בהערות מהדורת מכון ירושלים, שמוכיחים מהריב"ש הזה, שא"א לפדות בע"כ של הכהן (ודלא כהפר"ח וקצוה"ח) שאם הכהן "מקנה" הבכור לאביו בוודאי א"א בלי הסכמתו.